

ПОРЕКЛО МЕТАЛНИХ ПРЕДМЕТА ПОНТСКО-КАВКАСКИХ ОДЛИКА 6-4. ВЕКА П. Н. Е. У СРБИЈИ

Иван Нинчић

Археолошки институт, Београд

e-mail: ivannincic.arh@gmail.com

Апстракт: У раду ће бити представљени метални налази понтско-кавказских одлика 6-4. века п. н. е. у Србији, уз покушај да се утврди њихово порекло на основу најближих и најбројнијих аналогија. Предмет анализе су метални производи касних фаза старијег гвозденог доба који се у литератури традиционално везују за Ските, а најчешће укључују карактеристично оружје, функционалне делове коњске опреме и украсне предмете изведене у животињском стилу. Анализа има за циљ допринос одговору на питање провенијенције ових налаза, односно да ли они потичу са територије коју насељавали Скити северно од Црног Мора и на Кавказу или са простора археолошких група са скитоидном материјалном културом у Карпатском басену и Трансилванији.

Кључне речи: Скити, понтско-кавказки, старије гвоздено доба, коњска опрема, Алфелд група.

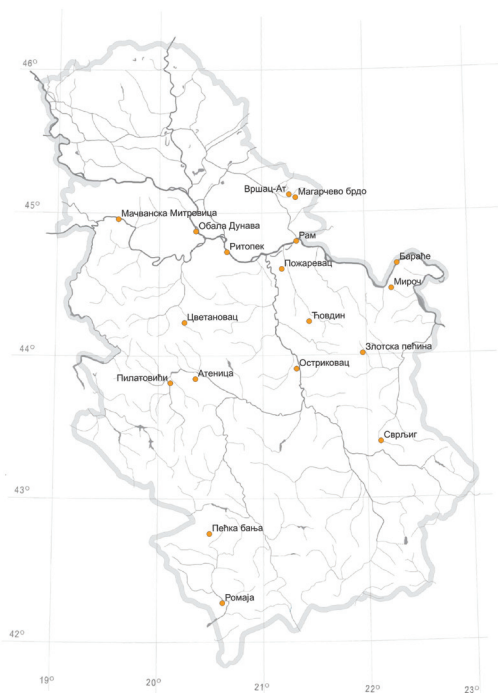
Abstract: This paper will present metal finds of Pontic-Caucasian traits from 6-4. Century BCE in Serbia, in attempt to determine their origin according to closest and most numerous analogies. The subject of the analysis are metal products of the late phases of the Early Iron Age, traditionally associated with Scythians in the archaeological literature, usually consisting of characteristic weapons, functional elements of horse harness and decorative items done in animal style. Goal of the analysis is to contribute to answering the question of the provenance of these finds, i. e. whether they originate from the lands populated by the Scythians in the North Pontic steppe and Caucasus, or from the area of the Scythoid material culture archaeological groups in the Carpathian Basin and Transylvania.

Key words: Scythians, Pontic-Caucasian, Early Iron Age, horse harness, Alföld group.

Увод

Предмети понтско-кавказских одлика датовани у време 6-4. века пре нове, на простору Панонске низије и Средњег и Доњег Подунавља у литератури се популарно означавају атрибутом „скитски“ (Упор. Гарашанин 1973; Vasić 1987; Паровић-Пешикан 1994; Kemenczei 2009 итд.), захваљујући карактеристикама које упућују на релативно старије узоре у северном Причерноморју и Кавказу (Мелюкова 1964; Ильинская 1968; Граков 1971), односно територији коју Херодот везује за Ските (Арсенић 1966: IV). Комбинације налаза типичног оружја, коњске опреме и предмета украшених животињским стилем у руској литератури називају се „скитско тројство“ (Граков, Мелюкова 1954), а ван матичне скитске територије препознају се као производи скитске провенијенције. Чврсти археолошки докази, као ни историјски извори, о кретању Скита према западу не постоје, премда археолошки подаци указују на контакте популација Карпатског басена и Трансилваније са номадима са Истока, при чему су усвојени одређени елементи духовне и материјалне културе. Остваривањем ових контаката формиране су археолошке групе са скитовидним елементима Велике мађарске равнице (Алфелд група) (Kemenczei 2009), Трансилваније (Ћиумбруд) (Vasiliev 2005) и донекле Олтеније (Фериђиле) (Vulpe 1967), чији се развој може сместити у распон од последњих деценија 7. века, до средине 5. века пре нове ере (Kemenczei 2009: 7-19).

Истовремено, територија Србије може се сматрати периферијом ових културних процеса, са сасвим другачијом археолошком сликом. Уплив предмета понтско-кавказских, тј. скитских одлика, ипак је документован на извесном броју локалитета у хронолошком распону од 6. до 4. века пре нове ере. Они укључују пре свега комаде оружја (мачеви, врхови копља, врхови стрела, секире), функционалне делове коњске опреме (жвале и псалије), као и украсне плочице изведене у скитском животињском стилу (Карта 1). У овом раду такви предмети биће тумачени и датовани уз помоћ најближих аналогија и контекста проналаска. Одредница „скитски“, иако данас може

Карта 1

деловати варљиво и превазиђено, биће коришћена као атрибут са хронолошком, стилско-типолошком и географском вредношћу, без етничког значаја, а у одсуству подеснијег израза.

МАЧЕВИ

Само један примерак „скитског“ мача откривен је на територији Србије, и то као случајан налаз 1894. године на локалитету Магарчево брдо на Вршачком брегу код Вршца (Mileker 1898). Аутори су се у наредном веку више пута освртали на мач, препознајући у њему одлике понтско-кавказског порекла (Гарашанин, Гарашанин 1951: 73; Гарашанин 1973: 515; Jovanović 1974: 329-330; Vasić 1977: 69; Vasić 1987: 564; Kemenczei 2009: 159), премда је недостатак археолошког контекста онемогућавао даље закључке. Израђен је од гвожђа ковањем, дужине је 30 cm, са дво-секлом оштрицом од 18,5 cm (Таб. 1/1) (Јевтовић 1990: 200; Петровић 2005: 21).

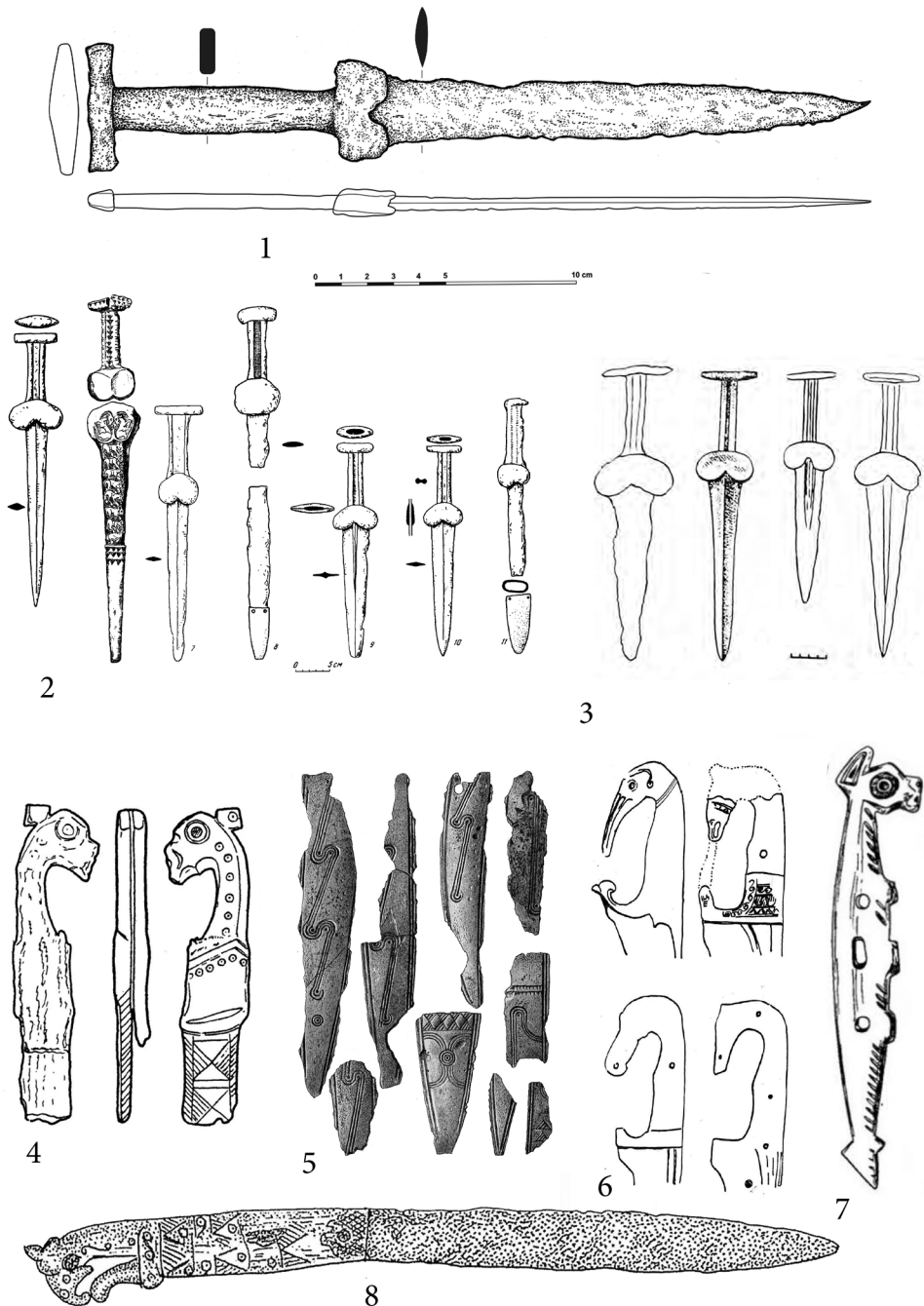
Кратак мач или бодеж скитског порекла, популарно се назива акинакес (акинакс, акинак). Херодот први бележи да Персијанци овим именом називају своје мачеве (Waterfield 2008: Book 7/54), али га везује и за друге народе, укључујући Ските (Waterfield 2008: Book 4/62, 70). Главни атрибут који одликује и дефинише акинакес је накрсница срцастог, бубрежастог или лептирастог облика, као и укупан фалични облик оружја, везан за извесну традиционалну симболику (Алексејев 1991: 272-277; Kemenczei 2009: 35), док се порекло може тражити у мачевима Блиског истока, Предње Азије, Сибира и Северног Кавказа (Топал 2004: 22). Опсежну типолошку поделу акинакеса и других облика скитског оружја начинила је Ана Мељукова 1964. године (Упор. Мелюкова 1964).

Примерак из Вршца Растко Васић датовоао је у прву половину 5. века пре нове ере (Vasić 1987: 564), док га је Маја Паровић-Пешикан сврстала у нешто раније типове скитских бодежа (Паровић-Пешикан 1994: 102), односно типу 1 (Таб. 1/2) према типолошкој подели Мељукове, које одликује равна хоризонтална пречка на врху, штитник за руку у облику бубрега и сечиво у облику издуженог троугла ромбоидног пресека. Примерци овог типа, најсличнији налазу из Вршца, откривени су на неколико локалитета у Украјини (Мелюкова 1964: 47; Бабенко 2009) (Таб. 1/3). Пошто археолошки контекст налаза недостаје, Паровић-Пешикан сматра да по типолошким сличностима мач треба датовати по угледу на сличне налазе откривене у Мађарској и Трансилванији, хронолошки смештене у другу половину 6. века (Паровић-Пешикан 1994: 102). На овом простору скитски акинакеси почињу да се јављају у 6. веку и везују се за групе Сентеш-Векерцуг и Чиумбруд (Топал 2004: 29). Мачеви Трансилваније и Мађарске су претежно мањих димензија, и придаје им се симболички карактер, док се њихова употребна вредност оспорава. Разлика у војној тактици може бити узрок ове појаве. Носиоци културних група на овом

простору су придавали већи значај бојним секирама и стрелама, што показује велики број налаза овог оружја на подручју Трансилваније и Мађарске, упадљиво већи него у степским крајевима (Vasiliev 1980: 133; Топал 2004: 26). Захваљујући растућем фонду налаза, обogaћеном новим примерцима последње две деценије, Топал је у новије време сврстао вршачки акинакес у тип са сегментираном дршком, који се јавља у првој половини 5. века пре нове ере (Топал 2019).

Поред акинакеса из Вршца, Маја Паровић-Пешикан коштану дршку из Атенице (Таб. 1/4) асоцирала је са скитским мачевима и бодезима (Паровић-Пешикан 1994: 102). Дршка је откривена у гробу мушке особе испод хумке II, богатом налазима керамике, златног и сребрног накита, коштаных предмета, бронзаног посуђа, оружја, коњске опреме и других предмета (Ђукнић, Јовановић 1966: 30-35). На основу етрурске кутије са рељефним украсима хумка је датована у крај 6. и почетак 5. века п.н.е (Васић 2010: 111).

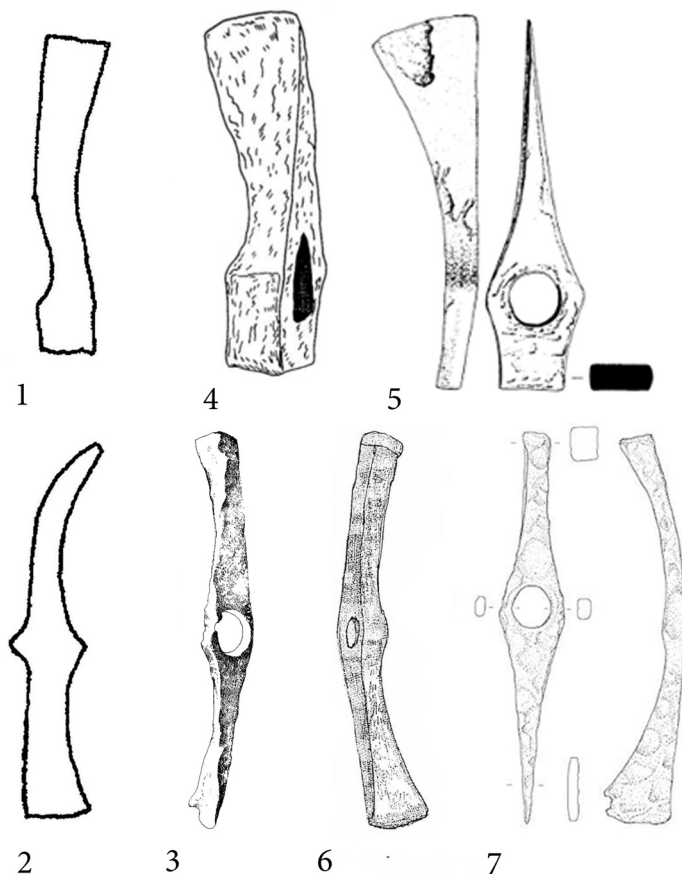
Украси у виду концентричних кругова и шрафираних троуглова препознати су као геометријски стил илирског простора (Ђукнић, Јовановић 1966: 31), док су аналогије за завршетак дршке у виду главе грифона или неке животиње пронађене у грчким и скитским производима (Ђукнић, Јовановић 1966: 47). Коштане корице ножева украшене концентричним круговима и шрафираним троугловима (Таб. 1/5) јављају се у фази IVc1 гласиначке културе (Венас, Џовић 1957: 14-15, Т. XXVII/4-5, Т. XXIX/5; Џовић 1987: 606), чије је датовање у распон 725-625 године пре нове ере (Џовић 1987: 612-613) ипак знатно старије од хумке у Атеници. Грчки типови закривљених мачева, са друге стране, чије су дршке код познијих типова украшене стилизованим формама главе птице или друге животиње (Таб. 1/6), датују се најраније у 4. век пре нове ере (Сегмановић 1957: 74-82). На матичној скитској територији завршеци коштаных псалија упоредиво украшени као дршка ножа из Атенице потичу из кургана у селу Аксјутинци (Аксютинцы) у Украјини (Таб. 1/7) (Иљинская 1968: 38, табл. XX 7-19), док је на територији археолошких група са скитоидном материјалном културом Велике мађарске равнице откривен већи број мачева и ножева чије су дршке украшене у облику главе птице, изведене у бронзи или рогу јелена (Ђушек 1966: Taf. II/16; Кеменцзеи 2009: 36, Taf. 168/9; 77/1; 185/11; 54/6-7). Посебна сличност украсних мотива уочива је на дршци од рога кривога мача (Таб. 1/8) из гроба на локалитету Чардасалаш (Csárdaszállás), који поред стилизоване главе птице или друге животиње садржи и урезане концентричне кругове и шрафиране троуглове (Кеменцзеи 2009: 36), те је и на основу датовања гроба у другу половину 6. века (Кеменцзеи 2009: 82) хронолошки ближи налазу из Атенице.

Табла 1: 1. Акинакес из Вршца (Топал 2019: Рис. 2/3); 2. Тип 1 према Мелуковој (Мелукова 1964: Таб. 15/5-11); 3. Акинакеси из Украјине (Бабенко 2009: Рис. 2/2-5); 4. Дршка ножа из Атенице (Букнић, Јовановић 1966: Т.ХХII/7а-с); 5. Коштане корице ножа из гласиначке културе (Fiala 1897: 620/Табла I); 6. Грчки типови мачева (Сermanовић 1957: Таб. II); 7. Дршка ножа из Аксјутинаца (Ильинская 1968: табл. XX/12); 8. Криви мач из Чардасалаша (Kemenczei 2009: Taf. 16/10).

БОЈНЕ СЕКИРЕ

Три примерка гвоздених секира на подручју Србије тумачена су као скитски модели бојних секира: два у Злотској пећини (Таб. 2/1-2) и један у тумулу Ромаја код Призрена (Таб. 2/3) (Паровић-Пешикан 1994: 102). У богатом вишеслојном налазишту у Злотској пећини, поред наведених секира, у оквиру хоризонта старијег гвозденог доба, откривен је знатан број бронзаног накита и гвозденог оруђа (Tasić 1968; Tasić 1971; Tasić 1980; Капуран, Булатовић, Јовановић 2014: 123-125). Злотска пећина у овом периоду дефинисана је тзв. злотском групом, пре свега издвојеном на основу налаза из пећине (Vasić 1977: 19-20), чије се трајање смешта у распон од средине 7. до средине 5. века пре нове ере, са материјалном културом у

Табла 2: 1-2. Секире из Злотске пећине (Васић 1977: Т.20/16-17); 3. Секира из Ромаје (Ћовић 1987: Т. LXIII/12); 4. Секира из Аксјутинаца (Ильинская 1968: Т. LIII/25); 5. Секира типа 2, варијанта 2 према Козубовој (Kozubova 2013: Obr. 35); 6. Секира из Велике мађарске равнице (Kemeneczei 2009: Taf. 13/12); 7. Секира типа 1, варијанта 1 према Козубовој (Kozubova 2013: Obr. 34).

којој су детектовани елементи скитског порекла, као и стилско-типолошке одлике босутске, гласиначке и Фериђиле групе (Васић 1997; Јевтић 2004; Капуран 2014: 85, 89, 208).

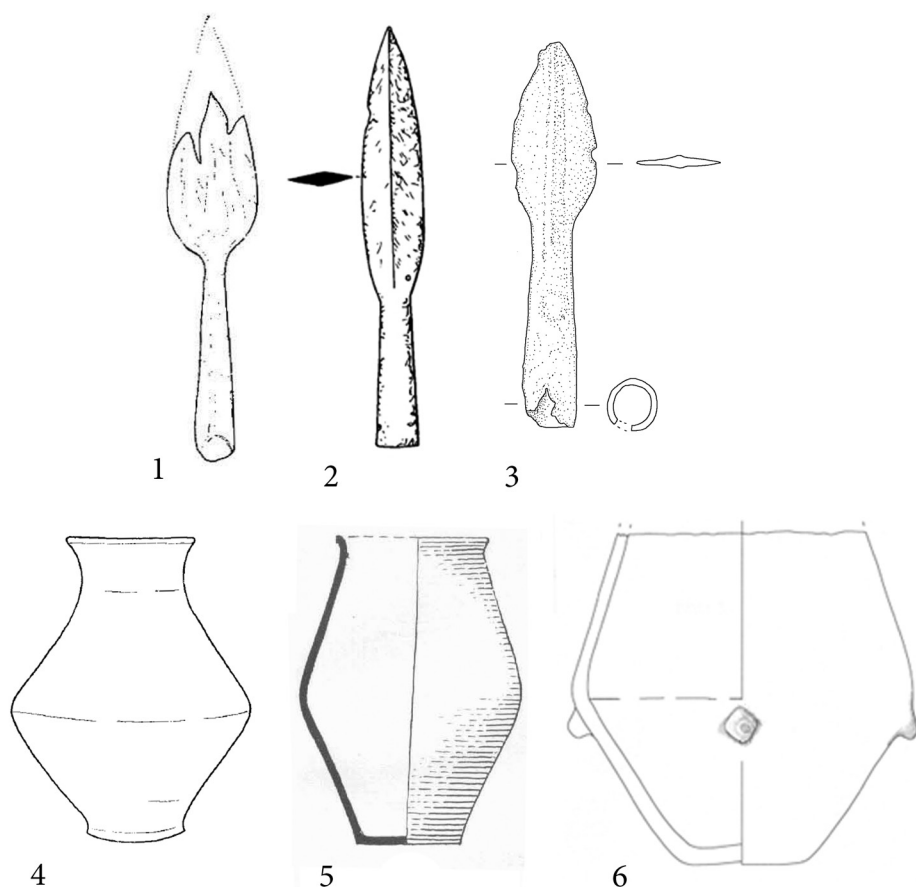
Никола Тасић секире из Злотске пећине тумачи као сведочанство експлоатације руде (Tasić 1971: 75), док их Маја Паровић-Пешикан радије сврстава у бојне секире скитског порекла, те примерак са равним или благо испупченим ивицама сврстава у секире са аналогijом у Аксјутинцима у Украјини (Таб. 2/4), које се датују у 6. век пре нове ере (Иљинская 1968: 92; Паровић-Пешикан 1994: 102). Нешто ближе аналогije постоје у Словачкој некрополи Хотин, у ареалу скитоидних група Велике мађарске равнице. Упоредиве секире, датоване од краја 7. до средине 6. века п.н.е, припадају типу 2 (варијанта 2), према подели Аните Козубове, које одликује асиметрично постављен отвор за дршку, као и широка лепезасто раширена оштрица (Таб. 2/5). Отвор је позициониран у првој трећини дужине секире од равне стране, док је тупа страна четвороугаоног пресека (Kozubova 2010: 51-53).

Други примерак из Злотске пећине, са унакрсно постављеним оштрицама на супротним крајевима секире (Tasić 1971: 75), нема аналогije у Карпатском басену и Украјини. Сличан му је и примерак из гроба 5 у Ромаји (Djurić, Glišić, Todorović 1975: 45), који се назива и секиром типа нацак, због тупог завршетка на једном крају, налик чекићу (Ћовић 1987: 617). Секире са једним тупим крајем немају аналогних налаза на матичној скитској територији (Паровић-Пешикан 1994: 102), али су зато бројне у Великој мађарској равници, где могу бити украшене урезаним мотивима (Таб. 2/6) (Kemeneczei 2009: 39), а јављају се и у Трансилванији (Vasiliev 1980: Pl. 15/6) и Олтенији (Vulpe 1967: Pl. XIX/18). Секира из Ромаје, према типологији Михаља Пардуца (Mihály Párducz), припадала би типу 1, варијанти 1 бојних секира са проширеном оштрицом, отвором за држаљу на средини и уским тупим чекићастим крајем који је најчешће правоугаоног пресека (Parducz 1965: 180-182), а датују се у прву половину 7. века пре нове ере у курганима средњег тока Дњестра (Smirnova 1993). Кеменици сматра да гвоздене бојне секире воде порекло из понтско-кавказских степских зона, где су настале на узору бронзаних модела већ почетком 1. миленијума пре нове ере, а затим се прошириле до Панонске низије већ почев од 8. века (Kemeneczei 2009: 40). Присуство секира упоредивих примерку из Ромаје (тип 1, варијанта 1 према подели Козубове) у панонско-подоунавском простору (Таб. 2/7) датовано је у другу половину 6. века пре свега захваљујући другим налазима уз које су пронађени у гробовима добро истражене некрополе Хотин у Словачкој (Kozubova 2010: 47-51; Kozubova 2013: 107).

КОПЉА

Само један врх копља асоциран са скитским утицајима познат је у Србији, у гробу некрополе старијег гвозденог доба на локалитету Ат, на периферији Вр-

шца (Таб. 3/1). Некропола из овог периода састојала се од свега неколико гробова, а поменути врх копља откривен је у гробу заједно са две бронзане стреле, ниском ћилибарских перли и спиралним украсима од бронзане жице (салтелеонима), те се на основу врхова стрела може датовати у 6-5. век пре нове ере (Јовановић 1974: 299, 305). Врх копља израђен од гвожђа, листа облика бадема, са дугим усадним тулцем и пресеком облика јако издуженог ромбоида, Паровић-Пешикан га датује у распон 6-4. века и препознаје као копље скитског порекла, тип 3, групе I (Паровић-Пешикан 1994: 103), према подели Мељукове где спадају листолика копља са дужим, уским усадником без јасно израженог централног ребра и са дужином тулца једнаком дужини листа (Таб. 3/2). Копља овог типа су или сасвим пљосната, или искована на два нагиба, са задебљањем на средини, тако да пресек има облик јако издуженог ромба (Упор. Мелукова 1964, 37-38, Т. 13/5).

Табла 3: Врхови копаља - 1. Вршац-Ат (Јовановић 1974: 305/ V.200); 2. Тип 3, групе I према Мељуковој (Мељукова 1964: Таб. 13/5); 3. Тип V према Козубовој (Kozubova 2013: Obr 31/тип V); Биконични лонци-урне - 4. Вршац-Ат (Јовановић 1974: 305/ V.201); 5-6. Карпатски басен (Dušek 1966: Т. XLI/1; Kozubova 2013: Tab. 10/12).

Према типологији А. Козубове, овај врх копља се може сврстати у тип V, копља са бадемастим листом и дугим усадним тулцем (Таб. 3/3). Датуму се најраније од прве половине 6. века, са неким примерцима који се могу датовати у 4. век пре нове ере (Kozubova 2013:98-99:).

Допринос датовању врха копља пружа и други гроб на истом локалитету, са биконичним лонцем-урном (Таб. 3/4), који је Борислав Јовановић препознао као један од производа скитске провенијенције који се јављају у Панонској низији (Таб. 3/5-6) (Јовановић 1974: 305; Упор. Душек 1966: 27, Т. XXVII/8; Т. XLI/1), датован у 6. век пре нове ере (Kozubova 2013:142). Посуда из гроба у Вршцу, ипак, има израженији врат и обод од аналогних примера Карпатског басена, са ниском прстеном стопом, те другачије порекло не треба искључити.

ВРХОВИ СТРЕЛА

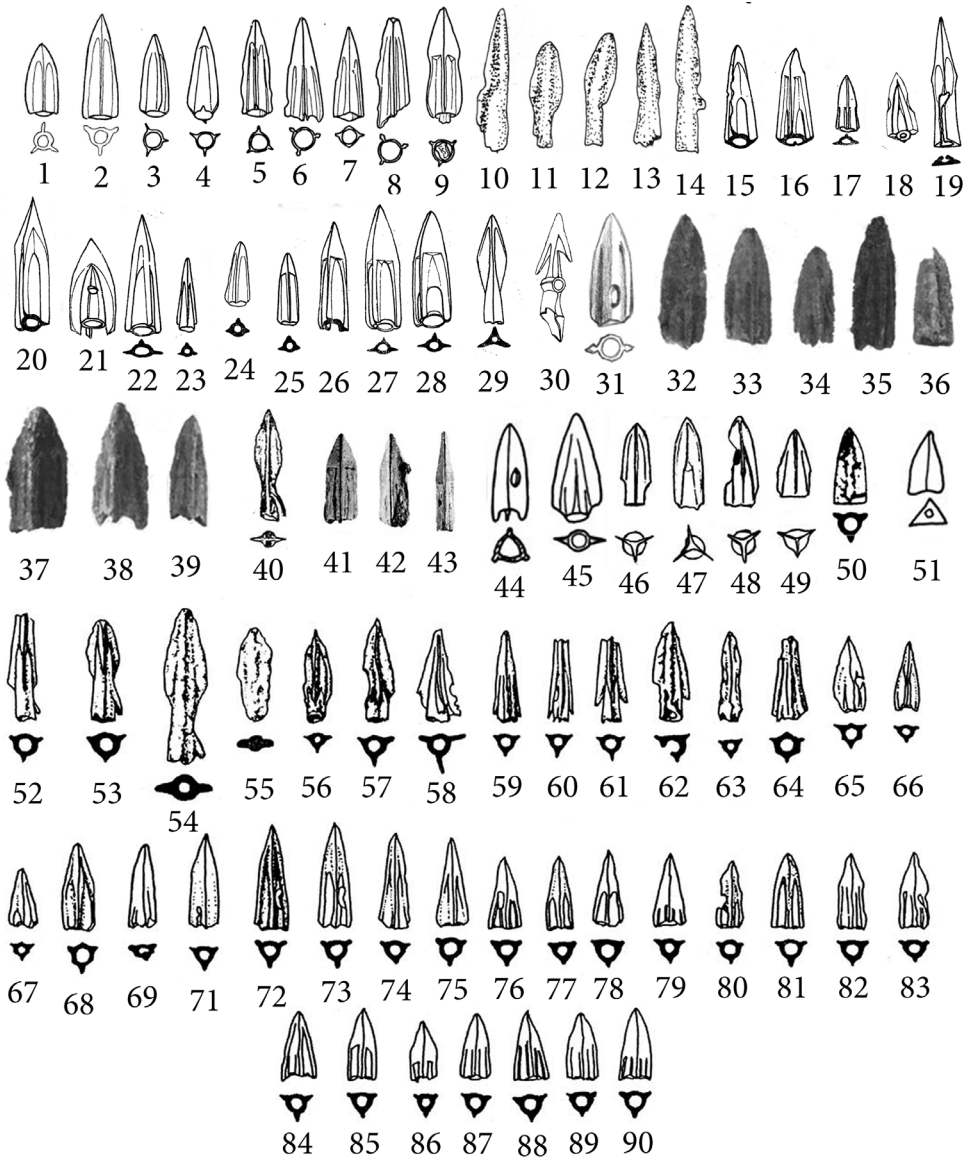
Типичан скитски ратник био је стрелац на коњу, наоружан луком и стрелом, док се карактеристични трокраки или тробриди врхови стрела јављају се већ крајем 7. века п.н.е. (Граков 1971: 91). Управо овај тип врхова стрела је један од најрепрезентативнијих примера скитског оружја, који се у комбинацији са коњском опремом и предметима украшеним животињским стилем, у руској литератури назива „скитско тројство“ (Граков, Мелюкова 1954), односно архетипским производима скитске материјалне културе.

Најстарији типови стрелица откривени су у јужном периферном делу хумке у Пилатовићима, у оквиру спаљеног гроба, чак 25 комада двобридрих и тробридрих стрелица (Таб. 4/10-14) (Zotović 1985: 97). Већина врхова стрела откривених на овом локалитету су двобриде, уз нешто мањи број тробридрих стрелица, са великим цилиндричним усадником и главом овалног облика, те их Паровић-Пешикан према типологији Мелјукове смешта у прву хронолошку групу, датовану у 7-6. века п.н.е. (Паровић-Пешикан 1994: 103; Упор. Мелюкова 1964: 18, Таб. 6/E1); ту су и стрелице форме заостреног листа, са највећом ширином у основи, подударног датовања (Паровић-Пешикан 1994: 103; Упор. Ильинская 1968: Т. XLVI/14). Нешто раније датовање стрелица из Пилатовића одговара датовању саме гробнице у завршетак 7. и почетак 6. века пре нове ере (Васић 2010: 111). Међу старије примерке стрелица треба уврстити и налазе са ушћа Мораве (Таб. 4/40) (Стојић 1998: Сл. 5), који такође спадају у прву хронолошку групу.

Одлично очуване примерке представљају стрелице прикупљене на обали Дунава у околини Земуна (Тодоровић 1971: 81-83), које, пак, одликује потпуни недостатак археолошког контекста. Од укупно 16 врхова стрела, осим два примерка, сви су са скривеним тулцем. Према типолошкој подели врхова стрела из Хотинске некрополе, 10 стрелица (Таб. 4/15-24), може се сврстати у тип I (тробриде стреле) од којих би се само један могао одредити у варијанту 2 (облика куле), док

су остали примерци одговарајући варијанти 3 (троугаоног или бадемастог облика листа). Датују од 6. до прве половине 5. века п.н.е. (Kozubova 2013: 89-90). Четири стрелице (Таб. 4/25-28) аналогне су типу II (тробриде-троугаоне стреле), варијанте 1, које се датују у 6. век, поготово у другу половину 6. века, а јављају се и у првој половини 5. века (Kozubova 2013: 89-90); три оваква примерка забележена су још у Цветановцу (Таб. 4/41-43) (Васић 1980: 166, Сл. 11-13). Једна од стрела је тробрида са тулцем који чини приближно једну трећину укупне дужине и листом који је издуженог ромбоидног облика (Таб. 4/29). Ова форма није забележена на Хотинској некрополи, а најближе аналогije има у хронолошкој групи II, према А. Мељуковој, датованој у 6-5. века п.н.е. у југозападној Украјини (Мелукова 1964: Таб. 7/Б10). Последњи примерак је стрела типа ластин реп (Таб. 4/30), са дугим перфорираним тулцем, каква није забележена на локалитетима групе Векерзуг, као ни на локалитетима у Скитији, тако да је скитска провенијенција овог налаза под знаком питања.

Стрелице типа I, варијанте 3, откривене су још у Атеници, Пећкој Бањи, Пожаревцу, Човдину и Сврљигу. Два примерка бронзаних стрела откривена у периферном гробу хумке I (Таб. 4/3-4) у Атеници, а још пет комада израђених од гвожђа у централном гробу хумке II (Таб. 4/5-9) (Ђукњић, Јовановић 1966:19-48). Паровић-Пешикан датовала је тробриде стрелице са скривеним тулцем у 6-5. век п.н.е, а усамљену двобриду стрелицу из хумке II у старију хронолошку групу (A3 по Мељуковој), уз могућност да припада и млађим типовима (Паровић-Пешикан 1994: 103; Упор. Мелукова 1964: Таб. 6-7; Ильинская 1968: Т. XXVII/16). Према типологији А. Козубове, обе стрелице из хумке I, као и три примерка из хумке II, могу се сврстати у тип I, варијанту 3, тробридых стрелица троугаоног или бадемастог облика. Датовање се смешта у 6. и прву половину 5. века. Једна од стрелица из хумке II спада у тробриде-троугаони тип тј. тип II, варијанту 2, датовану у другу половину 6. и прву половину 5. века. Једини преостали примерак је двобрида стрелица, која се датује не пре краја 6. века (Kozubova 2013: 91). Затим, испод тумула код Пећке Бање, где је сахрањен кнежевски пар, пронађено је осам тробридых бронзаних врхова стрела израђених ливењем (Таб. 4/32-39) (Љуци 1998: 577, 582), у женском гробу који се на основу датовања других металних налаза у оба гроба, као и грчке керамике, датује у прелаз из 6. у 5. век пре нове ере (Паровић-Пешикан 1991; Тасић 1998: 214). Датовање типа I, варијанте 3, према типологији А. Козубове у 6. и прву половину 5. века временски одговара остатку налаза у оба гроба (Kozubova 2013: 89-90). Истом типу и датовању могу се придружити једна од стрелица из Пожаревца (Таб. 4/44) (Стојић 1998: Сл. 2), четири стрелице из Сврљига (Таб. 4/46-49) (Филиповић 2008: 14-15, Т. I/4-7) и једна из Њовдина (Таб. 4/50) (Vasic 1992: Кат. 47) Два бронзана врха тробридых стрела, израђена ливењем (Таб. 4/1-2), откривена су, као што је раније споменуто, у гробу заједно са гвозденим врхом копља, ниском од ћилибара и бронзаним салтелеонима на локалитету

Табла 4: 1-2. Вршац-Ат (Јовановић 1974:305, V.200); 3-9. Агеница (Ђукнић, Јовановић 1966: Т. XX/19-20; Т. XXIV/1-5); 10-14. Пилатовићи (Zotović 1985: Т. XXXII/4); 15-30. Обала Дунава (Тодоровић 1971: Т. XXXIX/5-20); 31. Рам (Стојић, Јацановић 2008: Т. LXXXIX, 1); 32-39. Пећка бања (Љуци 1998: 582, Сл. 220); 40. Ушће Мораве (Стојић 1998: Сл. 5); 41-43. Цветановац (Васић 1980: Сл. 11-13); 44-45. Пожаревац (Стојић 1998: Сл. 2); 46-49. Сврљиг (Филиповић 2008: Т. I/4-7); 50. Ћовдин (Vasić 1992: Кат. 47); 51. Мачванска Митровица (Стојић 1998: Сл. 4); 52-90. Остриковац (Стојић 1998: Т. II).

Вршац-Ат (Јовановић 1974: 299, 305). Стреле из Вршца би требало одредити у тип II, варијанту 3, према Козубовој. Стреле овог типа су тробриде, са листом троугаоног или бадемастог облика и датују се у 6. и прву половину 5. века (Kozubova 2013: 89-91), што иде у прилог раније дискутованом датовању врха копља из истог гроба, као и биконичне посуде из другог гроба.

Типу III припао би двобриди бронзани врх стреле са скривеним тулцем и кружним пресеком откривен на непознатом локалитету у Раму (Таб. 4/31) (Стојић, Јацановић 2008: 233), коме се може придружити и друга стрелица из Пожаревца (Таб. 4/45) Ове стреле су двобриде са листом облика бадема, и датују се у прву половину 6. века. Само један овакав примерак је откривен у Хотинској некрополи, а ретке су и у окружењу (Kozubova 2009: 69; 80-81).

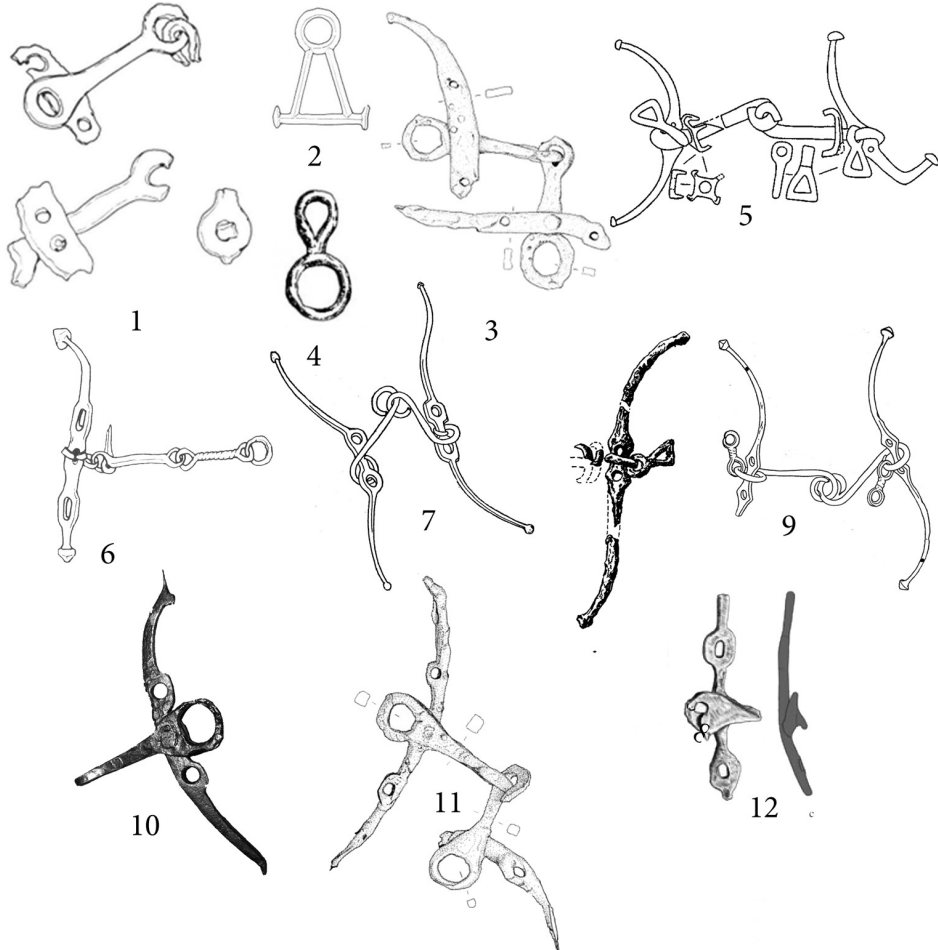
Усамљени налаз стрелице из Мачванске Митровице (Таб. 4/51) (Стојић 1998: Сл. 4), не одговара типовима карактеристичним за Велику мађарску равницу, али се упоредиви примерци јављају у другој хронолошкој групи (Д8) према подели Мељукове за матичну скитску територију која се датује у 6-5. век (Мелюкова 1964: Таб 7/ Д8).

Највећа скупина скитских стрелица откривених на једном месту, налаз из Остриковца који се састоји од 38 врхова (Таб. 4/52-90), садржи велики број примерака који се могу сврстати у тип I, варијанту 3 тробридох стрелица према Козубовој, али и неколико стрелица које својим облицима нису карактеристичне за Велику мађарску равницу, већ се могу препознати у трећој хронолошкој групи према Мељуковој, која се датује од 5. до 4. века пре нове ере (Мелюкова 1964: Таб. 8/А7, В3, В6, Д11).

КОЊСКА ОПРЕМА

Коњска опрема подразумева делове узда, различите врсте псалија и жвала, украсне плочице за ремење оглава и разне врсте пређица и алки за повезивање ремења. Типичан скитски ратник био је стрелац на коњу, па самим тим инвентар неопходан за јахање коња може се сматрати ратничком опремом. У Србије жвале са псалијама откривене су у Атеници, Ритопеку, на Мирочу и у Сврљигу. Гвоздене жвале са псалијама из Атенице откривен су у централном гробу хумке I са деловима колске опреме (Таб. 5/1). Судајући по траговима горења, у питању је двоколица на којој је било спаљено тело покојника (Ђукнић, Јовановић 1966: 29). У ареалу скитоидних група Велике мађарске равнице гвоздене жвале јављају се по правилу нитнама прикачене за псалије. Више оваквих примерака откривено је на некрополи Сентеш-Векерзуг (Szentes-Vekerzug), те се овај модел жвала са псалијама у литератури често назива тип *Сентеш-Векерзуг* (Kemenczei 2009: 51). Према подели А. Козубове, овакве псалије се могу сврстати у тип II, псалије Сентеш-Векерзуг, са окцима на бочним крајевима (Таб. 5/3). Пошто је пронађени примерак из Ате-

нице јако фрагментован, није могуће утврдити варијанту типа II, па се и датовање смешта у шири временски распон од прве половине 6. до прве половине 5. века (Kozubova 2011: 79-83). Најстарији примерци псалија са жвалама прикаченим нит-нама, датовани у 7. век пре нове ере, потичу из кургана кубањске области између Црног мора и Кавказа, односно са простора који су насељавали Скити (Kemenczei 2009: 51), те се могу сматрати узорима за млађе моделе у Панонској низији.

Табла 5: Жвале са псалијама - 1. Атеница (Ђукнић, Јовановић 1966: Т.XVIII/3-5); 2. Атеница – алка за провлачење узди (Ђукнић, Јовановић 1966: Т.XXIII/20); 3. Сентеш-Векерцуг (Kozubova 2013: Obr. 36); 4. Украјина – алка за провлачење узди (Ильинская 1968: Т. XVI/10); 5. Жвале са псалијама и алкама за провлачење узди (Могилов 2010: Рис. 4/4); 6. Ритопек (Тодоровић 1967: Т. II/13); 7. Ритопек (Тодоровић 1971: Т. XLIII/13); 8. Украјина (Могилов 2010: Рис. 3/ 11); 9. Ритопек (Тодоровић 1971: Т. XLIV/6); 10. Михајлов понор (Пековић, Јевтић 2007: Fig. 5); 11. Хотин (Kozubova 2013: tab. 50/2); 12. Сврљиг (Филиповић 2013: Сл. 5/с).

Занимљив је и налаз округле алке повезану са троугаоном пређицом (Таб. 5/2), откривене испод тумула II у Атеници (Ђукнић, Јовановић 1966: 32). Паровић-Пешикан протумачила је као алку за повезивање узда са псалијама, позивајући се на упоредиве примерке откриване уз делове коњске опреме у гробовима у Украјини (Таб. 5/4) (Паровић-Пешикан 1994: 104; Упор. Ильинская 1968: Т. XVI/10). Бројни слични налази још увек прикачених алки на жвалама и псалијама документовани су на више локалитета у матичној скитској територији (Таб. 5/5) (Могилов 2010: Рис. 3/11, 12; Рис. 4/1, 2, 3, 4, 5, 6, 12).

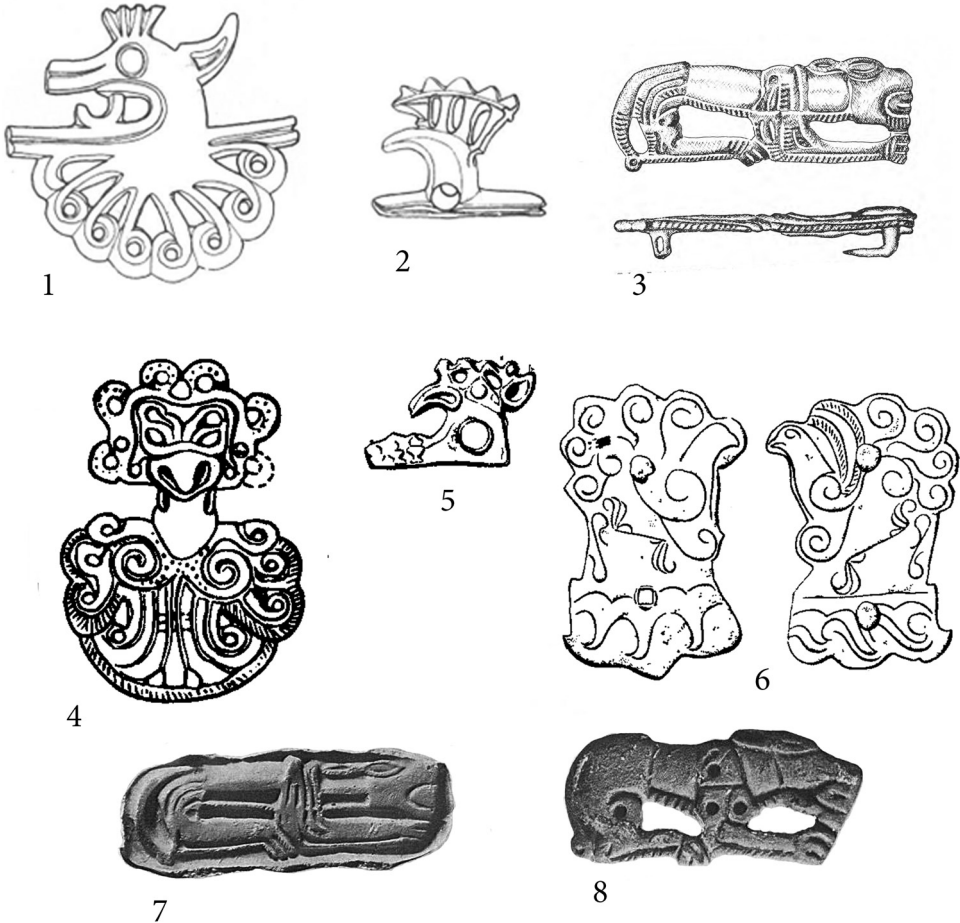
У једном од гробова старијег гвозденог доба (Гроб 12) локалитета Далековод у Ритопеку, откривен је пар жвала са паслијама са дужним полулама и крајевима који се завршавају пирамидалним главама. Три отвора налазе се на проширеним деловима полула на које су везане жвале од тордираних чланака (Таб. 5/6). (Тодоровић 1967: 155). Карола Мецнер-Небелзик (Carola Metzner-Nebelsick) препознаје псалије из овог гроба као тип Минделхајм (Mindelheim), карактеристичан за 8. век на простору северозападне Трансданубије, са најближим аналогним налазом у Ердуту (Metzner-Nebelsick 2002: 292; Упор. Gallus, Horvat 1939: Pl. LI/1; LIII/5). Видимо да је овај налаз старији од хоризонта скитских утицаја, међутим, у непосредној близини гроба 12, на мање од пола метра, откривен је још један пар гвоздених жвала са псалијама (Таб. 5/7), откупљен као случајан налаз (Тодоровић 1967: 154). Карактеристичан за нешто позније производе скитске материјалне културе у Украјини, овај тип се јавља почев од 5. века, а масовније се користи током 4. века пре нове ере (Таб. 5/8) (Могилов 2010: 285-286, Рис. 3/ 11, 12), те се у Доњем Подунављу, такође, јавља у овом периоду (Werner 1988: 36). У блиску стилско-типолошку категорију може се сврстати и пар гвоздених жвала са псалијама откривених као случајан налаз на истом локалитету, без археолошког контекста (Таб. 5/9) (Тодоровић 1967: 156). Оба млађа пара жвала са псалијама указују на источно порекло, без аналогија у скитоидним групама Велике мађарске равнице, где преовладавају жвале причвршћене на псалије нитнама уз поједине упоредиве налазе на територији групе Фериђиле у Олтенији (Vulpe 1967: Pl. XXI/1).

Жвале са псалијама откривене на локалитету Михајлов понор на Мирочу (Таб. 5/10) (Пековић, Јевтић 2007: 196), могу се сврстати, такође, типу Сентеш-Векерцуг, и то типу 1, варијанти 1, где спадају благо закривљене псалије које се завршавају зооморфним представама (Kemény 2009: 51). Упоредиве жвале са псалијама откривене су у гробу 120/53 некрополе у Хотину (Таб. 5/11), где су на основу других прилога датоване у другу половину 6. века пре нове ере (Kozubova 2013: 113), као и у ареалу групе Фериђиле (Vulpe 1967: Pl. XVI/3).

Налаз жвала са псалијама у оквиру гробне целине из Сврљига, датоване у крај 6. и почетак 5. века пре нове ере (Таб. 5/12) (Филиповић 2013: 213-214), такође, могао би се сврстати у тип Сентеш-Векерцуг, али његово прецизније одређење није могуће због лоше очуваности.

УКРАСНЕ ПЛОЧИЦЕ

У Србији су позната три налаза украсних плочица, два у Ритопеку и један у Бараћу код Текије. Плочице из Ритопека спадају у случајне налазе, међутим карактер локалитета са бројним гробовима указује на контекст гробних прилога (Тодоровић 1967: 155-156). Узевши у обзир да су пронађене у непосредној близини жвала и псалија, изгледно је да су представљале украсне елементе коњске опреме. Већа апликација има форму животињске главе окружене са доње стране лепезасто распоређеним спиралним волутама изведеним у техници проламања (Таб. 6/1). Плочица може представљати јелена, птицу, грифона или неку другу животињу, што је незахвално прецизније одредити услед изражене стилизације. Стилизоване

Табла 6: Украсне плочице - 1-2. Ритопек (Тодоровић 1971: Т. XLV/1; Т. XLV/7); 3. Бараће (Јовановић 1977: Т. I); 4. Ацигол (Berciu 1974: 13/1); 5-6. Чертомлику (Алексеев, Мурзин, Ролле 1991: Рис. 56/5; Рис. 57); 7. Калугерово (Велков 1938: Обр. 202); 8. Торос (Велков 1938: Обр. 201).

представе јелена карактеристичне су за скитски свет, мада примерци из Ритопека указују на извесна одступања у украшавању, пре свега волутама, које могу бити показатељ локалне производње по скитском узору у време друге половине 5. и прве половине 4. века. Друга плочица (Таб. 6/2), мањих димензија, моделована је још сведеније, иако највероватније ради о представи главе птице или грифона (Јовановић 1977: 22-25). Најближе аналогије украси из Ритопека имају у плочици из богатог гроба у Ациголу у Добруци (Таб. 6/4) са представом главе птице или грифона и волутама испод главе (Berciu 1974: 69-70), док су даље у Украјини испод кургана у Чертомлику (Чертомлык) откривене плочице упоредиве мањем примерку из Ритопека (Таб. 6/5), као и оне са главама птица и стилизованим волутама (Таб. 6/6) (Алексеев, Мурзин, Ролле 1991: 85-86, Рис. 56/5,6; Рис. 57).

Плочица из Бараћа потиче из Доњег Ђердапа, низводно од Хајдучке Воденице и Трајанове табле, међутим, прецизнији контекст налаза није доступан. Изведена у облику нешто издуженог лава техником ливења (Таб. 6/3) (Јовановић 1977: 21). Блиске аналогије откривене су на територији трачког света, на локалитетима Калугерово (Таб. 6/7) и Торос (Таб. 6/8) у Бугарској, датованој у 4. век пре нове ере (Велков 1938: 415-418), док на територији Мађарске и матичној скитској територији у данашњој Украјини, иако тематски блиски, стилски упоредиви примерци нису откривени. Украсне плоче, заједно са познијим примерцима жвала са псалијама указују на блиске контакте са становништвом Доњег Подунавља у 5. и 4. веку пре нове ере (Филипович 2015: 90-95).

ЗАКЉУЧАК

Приметно је да, иако нису бројни, предмети понтско-кавказског или скитског карактера у Србији указују на контакте са скитоидним археолошким групама Карпатског басена и Трансилваније, ако не и са удаљеном матичном скитском територијом данашње Украјине. Ови предмети укључују пре свега комаде оружја (мачеви, врхови копља, врхови стрела, секире), функционалне делове коњске опреме (жвале и псалије), као и украсне плочице изведене у скитском животињском стилу. Временски распон који обухватају датује 6-4. века пре нове, уз поједине налазе стрелица који би могли бити нешто старији.

Усамљени налаз скитског мача – акинакеса из Вршца упућује на производњу у Мађарској и Трансилванији и датовање у прву половину 5. века. Једини други предмет који се може асоцирати са скитским оштрицама, дршка ножа из Атенице, датује се у другу половину 6. века на основу других налаза у гробу и блиских аналогија у Мађарској. Слично порекло имају и секире откривене у Злотској пећини и Ромаји. Први тип секире из Злотске пећине јавља се у Словачкој некрополи Хотин крајем 7. и почетком 6. века, док је други тип, заједно са примерком из Ромаје,

бројан у Великој мађарској равници, где се датује у другу половину 6. века. Једини примерак копља скитских одлика из Вршца, типски се датује у широк распон од 6-4. века у Панонској низији. Прецизније датовање копља у 6. век, као и потврду порекла из Панонске низије могао би пружити биконични лонац-урна из асоцираног гроба на истом локалитету.

Налази скитских стрела су, за разлику од другог оружја, бројнији на територији наше земље. Најстарији примерци који припадају првој хронолошкој групи (7-6. века п.н.е), према Мељуковој, откривени су испод хумке у Пилатовићима, као и на ушћу Мораве. Велика већина стрелица припада типовима тробридрих стрелица које се на простору Велике мађарске равнице датују у 6. и прву половину 5. века, док би се само неки облици из Остриковца могли одредити у трећу хронолошку групу према Мељуковој (5-4. век пре нове ере) уз доста резерве.

Слично датовање и порекло може се приписати жвалама са псалијама из Атенице, Сврљига и Михајловог понора, док два скитска примерка припадају облицима који се јављају тек од 5. и током 4. века а немају паралеле у скитоидним групама Карпатског басена, већ указују на даље источно порекло.

Случајно откривене украсне плочице из Ритопека и Бараћа као локални производ који тематски асоцира на скитски животињски стил, али изведен уз стилска решења уметности трачког света. Датовање плочица из Ритопека у 5. и 4. век пре нове ере одговара жвалама са псалијама које се откривене на истом налазишту, такође, најчешће, као случајни налази. Слично датовање (4. век) има и плочица из Бараћа, са блиским аналогијама у Бугарској.

Укупно гледано, најстаријим налазима могу се сматрати неки модели стрелица, датованих у крај 7. века. Усамљени налаз акинакес, дршка од ножа из Атенице, бојне секире, врх копља, већина врхова стрелица и жвале са псалијама из Атенице, Сврљига и Михајловог понора припадају времену 6. и прве половине 5. века. Жвале са псалијама и украсне плочице из Ритопека и можда неки облици стрелица из Остриковца, датују се у познији период 5-4. века. Већина предмета датованих у од 6. до средине 5. века има блиске аналогије у скитоидним групама Карпатског басена и Трансилваније, што одговара времену њиховог развоја. Старији примерци стрелица, као и млађи облици жвала са псалијама указују на даље источне узорне у матичној скитској територији северно од Црног мора и на Кавказу. Украсне плочице из Ритопека и Бараћа упућују на локална стилска решења и блиске аналогије на територији древне Тракије у данашњој Бугарској, уз могуће тематске узорне у уметности скитског животињског стила.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексеев А. Ю. 1991. Этнод об акинаках. 271-280. У: Л. С. Клейн (Ур.). *Археологическая Типология*. Ленинград: Академия наук СССР. Ленинградское научно-исследовательское археологическое объединение.
- Алексеев А. Ю. Мурзин В. Ю. Ролле Р. 1991. *Чертомлык (скифский царский курган IV в. до н. э.)*. Киев: Наукова думка.
- Арсенић М. 1966. *Херодотова историја I*. Нови Сад: Матица Српска.
- Бабенко Л. И. 2009. Новые находки скифских кинжалов на Харьковщине. 19-29. У: С. С. Бессонова (Ур.). *Эпоха раннего железа. Сборник научных трудов к 60-летию С.А. Скорого*. Киев-Полтава: Институт археологии. Национальной Академии наук Украины.
- Benac A., Čović B. 1957. *Glasi nac. Dio II. Željezno doba*. Katalog prehistoriske zbirke Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Sveska 2. Sarajevo: Izdanje Zemaljskog muzeja u Sarajevu.
- Berciu D. 1974. *Contribution A L'Etude De L'Art Thraco-Gete. Biblioteca Historica Romaniae*. Bucuresti: Editura Academiei Republicii Socialiste Romaniaa.
- Vasiliev V. 1980. *Sciții Agatârși pe Teritoriul României*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Vasiliev V. 2005. Despre Câteva Aspecte Referitoare la Grupul Scitic din Aria Intracarpatică a Transilvaniei. *Revista Bistriței* XIX: 71-76.
- Vasić R. 1977. *The Chronology of the Early Iron Age in the Socialist Republic of Serbia*. British Archaeological Reports Supplementary Series 31. Oxford.
- Васић Р. 1980. Белешке о старијем гвозденом добу у Србији. *Старинар* XXXI: 163-170.
- Vasić R. 1987. Trakokimerski, skitski i trakogetski uticaji u jugoslovenskom podunavlju. 559-571. У: А. Benac (Ур.). *Praistorija jugoslavenskih zemalja V. Željezno doba*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Centar za balkanološka ispitivanja.
- Vasić R. 1992. *Praistorijski metal Pomoravlja*. Beograd: Arheološki institut.
- Васић Р. 1997. Старије гвоздено доба на подручју источне Србије. 91-100. У: М. Лазић (Ур.). *Археологија Источне Србије*. Београд: Центар за археолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.
- Васић Р. 2010. Белешке о Гласинцу-Хронологија кнежевских гробова. *Старинар* LIX/2009: 109-117.
- Велков И. 1938. Могилна гробна находка при Торос. *Известия БАИ* XII: 415-419.
- Vulpe A. 1967. *Necropola Hallstattană de la Ferigile: monografie arheologica*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România
- Gallus S. Horvat T. 1939. *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie. Trouvailles archéologiques du premier âge du fer et leurs relations avec l'Eurasie*. Budapest.
- Гарашанин М. Гарашанин Д. 1951. *Археолошка налазишта у Србији*. Београд: Просвета.
- Гарашанин М. 1973. *Праисторија на тлу СР Србије*. Београд 1973.
- Граков Б.Н. 1971. *Скифы*. Москва: Издательство Московского Университета.
- Граков Б. Н. Мелокова А. И. 1954. Об этнических и культурных различиях в степных и лесостепных областях европейской части СССР в скифское время. 39-93. У: Д. Б. Шелов (Ур.). *Вопросы скифо-сарматской археологии*. Москва: Издательство Академии наук СССР.
- Dušek M. 1966. *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin*. Bratislava: Vydavatelstvo Slovenskej Akademie Vied.
- Ђукнић М. Јовановић Б. 1966. *Илirsка кнежевска гробница у Атеници*. Чачак: Народни музеј.
- Ђурић Н. Глишић Ј. Тодоровић Ј. 1975. *Romaja prahistorike*. Prizren.

- Zotović M. 1985. *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdenog doba Zapadne Srbije*. Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije.
- Ильинская В.А. 1968. *Скифы днепровского лесостепного левобережья*. Киев: Наукова думка.
- Јевтић М. 2004. Гвоздено доба у околини Бора. 129-163. У: М. Лaziћ (Ур.). *Бор и околина у праисторији, антици и средњем веку*. Београд: Центар за археолошка истраживања Филозофског факултета у Београду. Бор: Музеј рударства и металургије.
- Јевтовић Ј. 1990. *Господари сребра - Гвоздено доба на тлу Србије*. Београд: Народни музеј - Београд.
- Jovanović B. 1974. Mladje gvozdeno doba. 277-316. U: A. Benac (Ur.). *Praistorija Vojvodine*. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine.
- Капуран А. Булатовић А. Јовановић И. 2014. *Бор и Мајданпек. Културна стратиграфија праисторијских локалитета између Ђердана и Црног Тимока*. Археолошка грађа Србије IX. Београд: Археолошки институт. Бор: Музеј рударства и металургије.
- Kemenzei T. 2009. *Studien zu den Denkmälern Skythisch Gepirger Alföld Gruppe*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.
- Kozubová A. 2010. Hroby so železnými sekerkami na pohrebiskách zo staršej doby železnej v karpatsko-dunajskom priestore. *Zborník SNM CIV. Arch.* 20: 45 – 65.
- Kozubova A. 2013. *Pohrebiska Vekerzugskej kultury v Chotine na jugozapadnom Slovensku. Ľyhodnotenie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Љуци К. 1998. Пећка Бања – Кнежевски гробови. 577-586. У: Н. Тасић (Ур.). *Археолошко благо Косова и Метохије. Од неолита до раног средњег века*. Београд: САНУ.
- Мелюкова А. И. 1964. *Вооружение Скифов*. Москва: Издательство „Наука“.
- Metzner-Nebelsick C. 2002. *Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien*. Berlin: Verlag Marie Leidorf GmbH.
- Mileker B. 1898. A Verseczi Múzeum Régiségeiről, *Archeológiai Értésítő* 1898: 407-415.
- Могилев А. Д. 2010. «Строгие» детали узды раннего железного века. *Stratum plus* №3: 282-288.
- Мозолевський Б. М. 1979. *Товста Могила*. Київ: Наукова думка.
- Parducz M. 1965. Le cimetiére hallstattien de Szentes-Vekerzug. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* XVII: 137-231.
- Паровић-Пешикан М. 1991. Пећка Бања и импортована грчка керамика из кнежевских гробница. *Старинар* XL-XLI/1989-1990: 189-196.
- Паровић-Пешикан М. 1994. Скитски елементи у гвозденом добу Подунавља и централног Балкана. 101-110. У: Н. Тасић (Ур.). *Културе гвозденог доба југословенског Подунавља*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Пековић М. Јевтић М. 2007. Mihajlov ponor on Miroč. Tribal cult places. *Starinar* LVII: 191-219.
- Петровић Д. 2005. *Хладно оружје из збирки Градског музеја Вршац*. Вршац: Градски музеј Вршац.
- Smirnova G. I. 1993. Vremja pojavlenija skifov v Karpatskom regioné. *Actes du XIIIe Congrès ISPP* 3: 198-203.
- Стојић М. 1998. Нови налази врхова бронзаних стрелица скитског типа у Србији јужно од Саве и Дунава. *Зборник радова Народног музеја Чачак XXVIII*: 5-10.

- Стојић М. Јацановић Д. 2008. *Пожаревац. Културна стратиграфија праисторијских локалитета у Браничеву*. Археолошка грађа Србије IV. Београд: Археолошки институт. Пожаревац: Народни музеј.
- Tasić N. 1968. *Zlotska pećina. Arheološko nalazište*. Bor: Narodni Muzej.
- Tasić N. 1971. Osnovni rezultati istraživanja u Zlotskoj pećini i nalazišta na Djerdapu. *Materijali* VI: 71-81.
- Tasić N. 1980. Metalni nalazi iz Zlotske pećine. Etnička, kulturna i hronološka determinacija. *Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije* I: 43-61.
- Тасић Н. 1998. Гвоздено доба. 148-225. У: Н. Тасић (Ур.). *Археолошко благо Косова и Метохије. Од неолита до раног средњег века*. Београд: САНУ.
- Тодоровић Ј. 1967. Праисторијске некрополе у Ритопеку. *Старинар* н.с. XVII: 153-162.
- Тодоровић Ј. 1971. *Каталог праисторијских металних предмета*. Београд: Музеј града Београда.
- Топал Д. 2004. Скифские акинаки: Функциональное разделение и контекст обнаружения. *Антропологические исследования в Молдове* 2004: 19-32.
- Топал Д. 2019. Акинак из Вршаца и проникновение клинковог вооруженја скифов у Средње Подунавље. 307-318. In: V. Filipović, A. Bulatović, A. Kapuran (Eds.). *Papers in Honour of Rastko Vasić 80th Birthday*. Belgrade: Institute of Archaeology.
- Fiala F. 1897. Uspjesi prekopavanja prehistoričkih gromila u jugoistočnoj Bosni (do Glasinca) godine 1897. *Glasnik Zemaljskog muzeja* IX/4: 585-620.
- Филиповић В. 2008. Праисторијска налазишта у околини Сврљига. *Зборник Народног музеја Нису* 16-17: 9-42.
- Филиповић В. 2013. Гробна целина из старијег гвозденог доба из околине Сврљига. *Старинар* LXIII: 209-218.
- Филипович В. 2015. Скифские влияния в центральной части Балкан в раннем железном веке. *Stratum plus* No. 3: 89-97.
- Cermanović A. 1957. Grčki tip krivog mača u našoj zemlji. *Vesnik Vojnog muzeja JNA* 4. Beograd: Vojni muzej JNA.
- Čović B. 1987. Glasinačka kultura. 575-643. U: A. Benac (Ur.). *Praistorija jugoslavenskih zemalja V. Željezno doba*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Centar za balkanološka ispitivanja.
- Waterfield R. 2008. *Herodotus - The Histories, A new translation by Robin Waterfield*, Oxford.
- Werner M. W. 1988. Eisenzeitliche Trensens an der unteren und mittleren Donau. 1-138. U: U. Wels-Weyrauch (Ur.). *Prähistorische Bronzefunde* XVI (4). München: C. H. Beck.

Ivan Ninčić, Institute of Archaeology, Belgrade

THE ORIGIN OF METAL ARTEFACTS OF PONTIC-CAUCASIAN
TRAITS FROM 6TH TO 4TH CENTURY BCE IN SERBIA

This paper is aimed at determining the origin of the artefacts of pontic-caucasian traits dated between 6-4th century BCE. Some forms of arrowheads dating from the 7th century are considered to be the oldest. Lone find of acinaces, dagger hilt from Atenica, battle axes, a spearhead, most of the arrowheads and bits with briddles from Atenica, Svrlijig and Mihajlov ponor belong to the 6th and the first half of the 5th century. Bits with briddles and decorative plates from Ritopek, and possibly some arrowheads from Ostrikovac, are dated to later period of 5-4th century. Most of the finds dated between the 6th and the first half of the 5th century have close analogies in the Scythoid groups of the Carpathian basin and Transylvania, which is in accordance with the time of their development. Older specimens of arrowheads, as well as later types of bits with briddles point further east to the Scythian homeland in the North Pontic steppe and Caucasus. Decorative plates from Ritopek and Baraće indicate local stylistic solutions and close analogies in the territory of ancient Thrace in modern day Bulgaria, with possible thematic influences in Scythian animal art.